

Észrevételek

Hasdeu «Stratum és substratum» cz. tanulmányára.*)

Hasdeu Bogdán, a román tudományos akadémia 1892 (ó-stilsz.) márczius 27-iki ünnepi ülésében a *Balkáni népek genealógiájáról* olvasott fel egy tanulmányt.

Hogy miként csinálódik Romániában a história, azt *Hunfalvy Pál* óta állandóan tapasztaljuk és Hasdeu jelen tanulmánya is igazolja, de igazolja főképp (a miről Román Sándor a fordító nem tett említést) az az öt térképvázlat, melyek Hasdeu tanulmányához mellékelve, még leírásánál is világosabban szembeállítják az ő új elmélete magyarázatának foglatját.

Az első ezek közül a Balkánfélsziget III—VII. századi néprajzi képét tünteti fel három színnel, úgy, hogy a mai Albánia és Epirus helyén laktak az albánok, a Balkántól délre, le egész Görögország déli csúcsáig görögök, a többi területen pedig, beleértve a mai Boszniát, Montenegrót, Szerbiát, Bulgáriát, az Oltmelléki u. n. Kis-Oláhszágot s hazánkból a hajdani Szerémséget és a Dunától északra a temesi bánságot mind oláhok, románok laktak volna. Egyéb népeket nem akar ott látni, mert azok fölé — szerinte — „a latinok helyezkedtek el, a kiből a románok új-latin nemzetisége keletkezett.“ De, hogy az miként történt, azzal (bőbeszédűsége mellett is) adósunk marad. Hát mikor és hogyan történt ez az *elhelyezkedés*, melyről a történelem semmit sem tud? Hol van az ugyanazon területen lakó mai népek nyelvében a tulnyomó latin elem, vagy nyelvtani hatás?

Hogy a román nyelv szláv szókincese eredetét megmagyarázza — rámondja, hogy a latinok elszlávizáltattak. Feledi azonban, hogy egész nemzeteket nem lehet úgy elszlávizálni, vagy más nyelvre szoktatni, hogy eredeti nyelvének legalább nyelvtani sajátosságait meg ne tartsa. Ezt számos példa bizonyítja. Maga az is, a mit szerző kerül és restelni látszik megemlíteni, hogy a román nyelv csekély latin

*) Lásd *Hasdeu*, e Román Sándor által fordított tanulmányát és *Marczali Henrik* reávonatkozó történeti észrevételeit a „Budapesti Szemle“ 1894 júliusi füzetében.

szókinése mellett, ott van a tösgyökeres *albán gramatikai szerkezet*, a mint Réthy László is szépen kimutatta. S ez megvan mindenütt, a hol csak oláh lakik és oláh nyelvet beszélnek. Hiába erősíti, hogy »a latinok szlávizálásából — csak a dáciai románok vonták ki magokat, ismételjük még egyszer, csak is a dáciai románok«; hát mit keres ezek nyelvében is az albán nyelvtani alak és a szláv elem — mert azt tagadja, hogy Dáciában szlávok is laktak volna. Hogy felel ez meg az ő északról délre való költözködési elméletének?

A második térkép-vázlat a szerbek és bulgárok VII. századi *népvándorlását* mutatja. E szerint egy csomó cseh lejött a Balkán-félsziget északnyugati felén élő illiro-latinok közé (holott az előbbi térkép e helyére rumunok vannak ültetve) s őket szlávizálva átalakítottak szerbekké; a Dunától délre eső területen lakó meso-latinokat (hol az imént szintén romanokat lakatott) a lengyel, litván és rutén csapatok alakítják át bulgárokká. De, mi kényszeríti e szláv népeket addigi hazájuk ily tömeges elhagyására? Mindez csak Hasdeu költözködési elmélete bizonyítására van így kitalálva, s a bulgárok és szerbek bizonyára nem köszönik meg letelepedésük ez erőltetett magyarázatát.

A III. melléklet származási vonalak közt jelzi a szerbek és bulgárok helyzetét a szlávok közt. A IV. térképmelléklet címe: *A románok kiűzetése Pannoniából a magyarok által a X. században*. Ezt már megczáfolta Marczali, s itt csak jelzem, hogy élénk piros nyilak mutatják az irányt, melyben a románok kénytelenek voltak szétoszlani, Erdély és Biharmegyéből le a Balkán-félszigetre, hogy a macedo-románok ágát, Isztriába, hogy az isztriai románok, és fel Morvaországba, hogy a moravo-románok ágát megalapítsák. Ez is új elmélet Hasdeunál, mert nem régen még úgy magyarázta autochtónságukat, hogy a magyarok beütése (!) által háborgatott Gyélu, Mén-Marót és más oláh fejedelmek (!) a Kárpátok mélységeibe huzódtak és ott alkottak külön kenézségeket. Mily egész más, tiszta, érthető képet ad ezzel szemben a *Dr. Réthy László* művében található *térrajza* az oláh vándorlásoknak, a mely szerint — természetesen Hasdeuval ellentétben — a mai albánok területén lakó románok délről-északra, a hegyes vidékre a lapályokra ereszkedtek alá nemcsak a Hasdeu által felhozott helyekre, hanem még a mai Bessarábiába és a Fekete-tenger északi részén, a Kaukasz nyugati lejtőjére is.

Az V. rajz végül Hasdeu okoskodása eredményét tünteti fel a *Balkáni népek genealógiája* című vázlaton, jelezve, hogy a dáko-latinokból a különféle helyeken: románok, armánok és rumerek lettek.

Még csak a tatárokról legyen szabad egy pár oly adatot felemlítenem, melyet Marczali nem ismerhetett. Hát bizony egész Dob-

rudzsa tatár lakosságú. Meglepett, mikor tavaly ott jártam, hogy egész tatár falvakat lát az ember, melyekben erősen foly az asszimiláció, a mennyiben Dobrudzsa organizációja alkalmával oláh falusbírók és tanítók kaptak, de azért saját szokásaikat, templomait is megtartották, s az oláh nép nem idegenkedik tőlük.

Románia 1890-iki népszámlálása szerint Dobrudzsában 25,000 tatár volt; a helységnevek pedig mind török-tatár hangzásúak. Még jellemzőbb azonban, hogy nemcsak Dobrudzsában (melyről azt mondhatnók, hogy végre is csak 1878-ban került Romániához), hanem az ország többi részeiben is sok helynév mutat az illető helyek egykorú tatár lakosságára.

Jelenleg nincs kezemnél újabb helységnévtár, csupán D. *FruDESCU* 1872-ben kiadott topográfiai és statistikai oláh szótára; de ez is elég. Hasdeu merész állítása megczáfolására, mert ebben *nem kevesebb, mint 33* »tatár« jellel alkotott helynév fordul elő. Például tisztán *Tatár* nevű falu van Braïla, Práhova, Rimnik-Szarát és Jassi megyében; *Tatár* nevű tó van Braïla, hasonnemű hegy Práhova és patak Buzeu megyében. Aztán van *Tatárka* nevű falu és erdő; *Tatarán* néven 8 község; *Tatareseni* néven kettő; *Tatarei* kettő, *Tatarest* négy község, *Tatarus* pedig kettő a moldvai részekben. De van még egy *Tatárhavas* Práhova megye Kárpátjaiban, *Tatár Bunár* Beszarábia határán, stb. Hát mit bizonyítanak e mai napig használatos régi tatár helynevek, melyek — érdekes — *tíz kivételével*, mind a tatár nomádizáló természetének megfelelő sík területen Havasalföldjén fordulnak elő. Bizony tatárok laktak e helyeken, s innen kerültek ki századokon át Hasdeu „lapított orrú alakjai“, kiket nem szívesen lát oláh honfitársai közt. Az erős nemzeti román kormány alatt egy-két nemzedék múlva a dobudzsai tatárok is beolvadnak majd a népbe, s az oláh hisztorikusok akkor boldogok lesznek, hogy nem lesz elméletet czáfoló tatár az egész országban — még irmagul sem!?

S »hol vannak ma a moldvai kunok?« kérdi merészen Hasdeu, jó szerencséjében bízva, hogy senki sem czáfolja meg. Hát fel fogásunk szerint, *a kunok egyrésze ma is él a moldvai csángómagyarok vérében*, kiket utódjaiknak tartunk, *nagyrésze pedig asszimilálódott, beolvadt a túlnyomó románok közé*, s valóban »ott van Hasdeu tulajdon nemzetében«. Hisz a kunok neve ma is él az ország számos helynevében, a mi tudvalevőleg leginkább fenntartja egy beolvadt nép emlékét.

Lássuk csak. *Komána* község és monostor van Vláska megyében, *Komanák* Práhovában, ugyanitt *Komaneánka*; *Kománka* van négy község és egy erdőn; *Komanest* öt Moldovában és 5 Havasalföldje területén; *Kománi* hatszor fordul elő, mint falu, erdő, vagy pataknév. De van *Komanicza* falu, s a mi még jel-

lemzőbb: *Kunga* nevű halom Jálomicza megyében, *Kunest* néven 3 falu ugyanott, *Kuneásza* Gorzs megyében és végül *Kunduk* patak és tó Belgrád mellett, az Alsó-Dunánál. Ezek is majd mind Havasalföldjén vannak mai napig is, a hajdani s ma már az oláh-ságba olvadt küntelepek beszélő emlékeiként.

Ime; így tűnt el a tatárok és kúnok megjelenése »múló szél-vészként«, *nyomot sem hagyva maga után* -- mint a hogy Hasdeu (román egyetemi tanár) legújabb munkájában hirdeti! ? ¹⁾

VERESS ENDRE.

¹⁾ Érdekesnek tartom megjegyezni, hogy a komolyabb tudományos irányban kritikai alapon dolgozó romániai tudósok magok sem méltányolják Hasdeu e legújabb politikai tendenciával írt elmefuttatását. Legalább előttem úgy nyilatkozott egyik bukaresti egyetemi collegája (Hasdeu e munkájáról beszélgetvén), hogy ők ezt komoly tudományos munka számba nem is vették, mert náluk minden szakember jól tudja, hogy ez, miként Hasdeu (a különben nagy tudományú nyelvész) legtöbb munkája politikai tendenciával, a pillanatnyi effectus kedvéért, a nagy közönség tetszése megnyerésére, szóval népszerűség hajhászása czéljából íratott, s hogy ez az áltudományos irányzat, állítólag, már náluk is lejárában van (?) Kérdésemre, hogy hát miért nem kritizálják és czáfolják meg ők maguk az ilyen tudományoskodást? azt felelte, hogy náluk kritika nincs és ők magok, mint collegái, nem tehetik olyan népszerű veterán íróval szemben. Annál inkább kívánatos, hogy a mi oláhúl értő írónk figyelemmel kísérjék a román iródalmat. Mi a minket érdeklő munkák ismertetésének mindig szívesen nyitunk tért.

SZERKESZTŐ.